

РЕЦЕНЗІЇ

Іван МОНОЛАТІЙ, Лілія ШОЛОГОН

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПОГЛЯД НА УКРАЇНСЬКУ КУЛЬТУРУ

(Рец.: Калакура Я. С. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 496 с.)

Сучасна вітчизняна книгозбірня добірної соціогуманітаристики поповнилась ґрунтовним академічним виданням “Українська культура: цивілізаційний вимір”. Її Автори – відомі в Україні вчені – Ярослав Степанович Калакура, Олег Олексійович Рафальський і Михайло Федорович Юрій.

Розрахована на науковців і викладачів історії, культурології, філософії, політології, етнології, учителів та аспірантів і студентів, монографія вже стала суттєвим внеском українських вчених у вивчення сутності цивілізаційного розуміння культури, зокрема місця українського культурного ландшафту в європейському та світовому просторі. Книжка побудована за проблемно-хронологічним принципом, у її структурі, окрім вступу та висновків, 10 розділів, 45 підрозділів.

Архітектоніка праці підпорядкована дослідженню української культури як цілісності в історичному розвитку та просторово-часовому вимірі. Відтак озвучуючи у вступі п'ять чинників, які зумовили актуальність написання цієї монографії, Автори апелюють до 1) глобалізації та інформатизації сучасного світу; 2) зростання значення антропологічного фактора; 3) потреби осягнення взаємодії та взаємовпливів цивілізації та культури; 4) сучасний доробок української та світової цивілізаціології та культурології; 5) місце української культури в епіцентрі неоголошеної війни Росії проти України тощо.

Врахування цих чинників актуалізувало вироблення авторської дефініції “українська культура” як сукупності духовних і матеріальних цінностей, створених різними поколіннями українського народу впродовж безперервної його історії – від найдавніших часів до сучасності, форми організації життя і діяльності людини (с. 8). Однак, на наш погляд, дещо дискусійним є акцентування на виключній, на думку Авторів, ролі природи у формуванні української культури: “вона органічно продовжує рідкісну красу української природи, створює разом з нею унікальне середовище і неповторний космос” (с. 8). Адже, як свідчать новітні західні дослідження історії людської цивілізації, ані географічне, ані природне положення, не мають значимого стосунку до зростання чи занепаду цивілізацій (націй), називаючи ці чинники “теоріями, які не діють”¹.

Не будемо докладно зупинятися на тих амбітних шістьох завданнях (с. 9–10), що їх автори поставили перед собою, проте зауважмо, що вони у повній мірі реалізовані у тексті монографії. Зокрема, на її сторінках обґрунтоване історіософське розуміння взаємодії культури і цивілізації (с. 15–65), з'ясовані архаїка і розвиток світорозуміння праукраїнців (с. 66–123), розглянуто феномен сакрального як ментальної особливості давньоукраїнської культури (с. 124–174), досліджено трансформацію культурогенези українців на тлі християнізації слов'янського світу (с. 175–235), вивчено особливості української культури на тлі Ренесансу та Просвітництва (с. 236–294), проаналізовані сюжети перехідної доби в українській культурі (друга половина XIX – початок XX століть) (с. 295–345), розкрито специфіку української культури в лещатах більшовизму (с. 246–384), визначені пострадянські трансформаційні та антропологічні процеси в українській культурі (с. 385–418), розглянуто культурний ландшафт України в умовах глобалізації сучасного світу (с. 419–453), а також з'ясовані місце і роль культури в контексті цивілізаційного вибору України (с. 454–486). Важливо, що події новітньої української історії – Євромайдан, Революція Гідності, російська агресія на Сході України – не лише увійшли в лексикон авторів монографії, а й отримали належну історичну та ціннісну оцінку (с. 454–465, 466–476).

Нетрадиційний погляд на українську культуру в її цивілізаційному вимірі простежується у підрозділах (2.5 “Давньоукраїнський міф про героя”; 4.2 “Християнство і язичництво як вияв соціокультурного розколу княжої України”; 5.2 “Реформація, релігійний діалог і соціокультурний розкол України”; 6.4 “Європейський модернізм у культурі і його вплив на українську літературу і мистецтво”; 8.3 “Візантизм як фактор цивілізаційного впливу на сучасну українську культуру”; 10.3 “Адаптація української культури до західних стандартів і відстоювання її суверенітету”), так і окреслених у праці поняттях (“українська регіональна цивілізація” (с. 2, 7), “інтер’єр європейського і світового культурного процесу” (с. 14), “праукраїнський міф” (с. 84), “давньоукраїнський міф” (с. 109), “українська цивілізаційна ідентичність” (с. 259), “пострадянський простір України” (с. 425), “український культурний фронт” (с. 455), хоча окремі з них, на наш погляд, потребують докладнішої аргументації.

Оскільки Автори запропонували інтегрально-інституціональну парадигму методології, яка базується на пріоритеті цивілізаційного підходу з урахуванням позитивних елементів формаційного та інституційного трактування історичного процесу, на новому теоретичному розумінні діалектики соціокультурних процесів, їх взаємодії з політикою, економікою та духовністю, підкреслимо, що їм, безперечно, вдалося відтворити та ретранслювати історіософське трактування взаємодії культури і цивілізації, а також вивчити джерельне, історіографічне та методологічне підґрунтя цивілізаційного осмислення української культури. Власне в цьому полягає особлива цінність цього непересічного наукового дослідження.

Однак, як і кожна поважна праця, зміст рецензованої монографії підштовхнув нас до окремих міркувань та зауважень. Зважаючи на твердження про сучасну Україну, як “унікальну регіональну цивілізацію” (с. 7), вартувало побудувати архітектуру праці (у певних її частинах) за “регіональним” принципом (наприклад, виокремлення Галичини, Буковини, Закарпаття, Слобожанщини, Таврії і т. д.). Якщо ж Авторам йшлося про Україну як невід’ємну складову “Європи регіонів”, мова мусила б йти – щонайменше про тисячолітню взаємодію наших земель з європейським світом та його впливи на нашу культуру (сюди ж додамо й відсутність тематичного блоку праці про культуру української діаспори, яка була і є сумлінним будівничим цивілізаційного пізнання української культури за межами її матірної землі).

Зрозуміло, що кожен дослідник конкретної історичної доби, зважаючи на обсяг та тисячолітній часовий вимір рецензованої праці, міг би ґрунтовно окреслити усі “за” і “проти” особливостей цивілізаційного поступу української культури. Ми ж зупинимось на тих питаннях, які, на нашу думку, є важливими для історії та культури західноукраїнських земель Модерної доби.

По-перше, дозволимо собі не погодитися із судженням про те, що “український народ, наслідуючи ті самі принципи, що й інші європейські народи, завдяки модернізаційним процесам, у протистоянні з владою Російської й Австро-Угорської імперій як з “іншими”, створивши себе реальною спільнотою, почав називатися на початку ХХ ст. українською нацією” (с. 310). Таке твердження обмежує українське націєтворення ХІХ – поч. ХХ ст. лише до політичного конфлікту чи загострення суперечностей, які мали місце у надто широкій палітрі українського культуротворення тієї доби, а надто формування модерної української нації.

По-друге, стверджуючи про домінування масивної гетерогенності на західноукраїнських землях у складі монархії Габсбургів, зокрема й етнічної (с. 315), про іммігрантів, яких “вважали інородніми тілами, небезпечними для ідентичності й узагалі існування імперії” (там само), вносячи у текст праці поняття “гібридної культури” (с. 316), Автори, орієнтуючись на публікації 2000-х років, виразно сповідають принципи ефемерних загроз Модерну і модернізму. Не можемо з цим погодитися, адже саме Габсбурги провадили активні міграційні (в межах імперії, і зокрема в Галичині й на Буковині) процеси задля етнічного, передусім, “змішування” етнофорів за допомогою й культури також, творення тієї специфічної етнополітичної моделі, що її влучно окреслив єврейський мислитель М. Бубер формулою “взаємна терпимість без взаєморозуміння”², однак не атмосфери насильства й небезпеки.

По-третє, розуміючи формування державної культурної політики в добу Української революції 1917–1921 рр. як перехідну добу в українській культурі (с. 343–345), Автори мінімізували особливості культурних процесів в Західно-Українській Народній Республіці, обмежившись твердженням, що “реалізація винятково демократичної культурної програми ЗУНР мала

короткочасний характер...” (с. 345). Зауважмо, що розвиток культури в цій українській державі поч. ХХ ст. був відображенням державотворчих зусиль не лише галицьких, а й буковинських та закарпатських українців, а інституції культури (передусім театри) працювали в умовах воєнно-політичного конфлікту, а відтак – ізоляції всього українського польською адміністрацією цього регіону в умовах поразки визвольних змагань 1918–1923 рр.

Однак, підкреслимо, що всі зазначені нами критичні міркування мають скоріше характер побажань, які, коли на те буде воля Авторів, можна реалізувати у наступному виданні цієї фундаментальної праці.

Безперечно, колективна праця Я. С. Калакури, О. О. Рафальського та М. Ф. Юрія “Українська культура: цивілізаційний вимір” є гідним внеском українських вчених у розробку світоглядної проблеми взаємодій людини та культури, конструювання культурної картини світу і України, серйозним науковим доробком. Використання її положень і висновків в контексті сучасних євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, спротиву російській культурній, медійній та духовній експансії та військовій агресії робить цю працю дійсно конкурентно-спроможною в умовах засилля “галушко-шароварно-хуторянського” образу нашої держави та її громадян, пропагандованого не лише окремими політиканами, а й органами державної влади.

А позаяк культура є явищем, яке твориться в межах певного соціокультурного простору, констатація цього феномену дозволяла авторитетам західної науки переконувати, що “від культури залежить практично все” (Д. Лендс), артикулювати тезу, що “культуру слід враховувати” (С. Гантінгтон) або риторично запитувати, “чому культура має значення” (Л. Гаррісон), не буде перебільшенням твердити, що й українська культура *має значення*, що її *слід враховувати* не лише фахівцям-науковцям, а відтак передбачити, що саме від української культури *залежить практично все* в нашій державі.

- ¹ Див.: Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності / пер. з англ. О. Дем’янчука. – К. : Наш формат, 2016. – С. 53–74.
- ² Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр./ І. Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – С. 518.